

ZÁKONYI BOTOND

Nemzetiségek a múlt századi Romániában

Bevezetés Veress Sándor írásához

A múlt századnak arról a bő két évtizedéről lesz szó, mely a krími háborút követő párizsi béketárgyalások és az 1877-78-as oroszromán-török háborút lezáró berlini kongresszus között telt el. Ez a korszak a román politikai elit nagy sikersorozatának kezdete, amikor jó érzékkel ismerte fel a kínálkozó lehetőségeket, s gyakran kockázatos vállalkozások során úgy tudta érvényesíteni érdekeit, hogy a rendszeresen ismétlődő délkelet-európai konfliktusokat mindig a maga javára tudta fordítani.

A krími háború után megszűnt az orosz protektorátus, hazatérhettek az 1848-as emigránsok, a belpolitikai élet központi kérdésévé az unió vált. A párizsi konvenció elismerte ugyan a Moldva és Havasalföld Egyesült Fejedelemségeket, de két fejedelem és két országgyűlés fenntartásával. Az 1859-es fejedelemválasztás keretében először Havasalföldön, majd Moldvában is A. I. Cuza ezredest választották meg az unió élére, ami kockázatos lépés volt, de a nagyhatalmak, Ausztriát és Törökországot leszámítva, nem tiltakoztak ellene. Mikor 1862-ben megalakult az első közös kormány, a kortársak szóhasználatával, az egységes román nemzetállam született meg.

A következő években megtörtént a jobbágyfelszabadítás, megteremtve a birtokosok számára a kapitalista gazdasági rendszerbe való bekapcsolódás lehetőségét. Az ekkor francia, belga minták átvételével hozott törvények, a polgári törvénykönyv, büntető törvénykönyv, kereskedelmi és váltótörvény, sajtótörvény és végül az 1866-os alkotmány Romániát a nyugat-európai társadalmi-gazdasági mintákat követni akaró, liberális állammá tették. Cuza 1868-as megbuktatása után Hohenzollern-Sigmaringen Károlyt hívták meg a fejedelmi trónra, aki növelte az ország külpolitikai tekintélyét. Az új fejedelem, kezdeti nehézségei ellenére, hathatósan hozzájárult az ország modernizálásához.

A gyors gazdasági fejlődés és az új munkalehetőségek a 60-as évektől számos külföldit csábítottak az országba, köztük jó néhány magyart is. Kezdetben főleg cselédek, fuvarosok, alkalmi munkások, majd kereskedők, mérnökök, orvosok telepedtek le, a legtöbben Bukarestben. A magyar diaszpóra is folyamatosan növekedett, megteremtette művelődési életének kereteit, egyházakat, iskolákat alapított, és több magyar nyelvű újságot is kiadott. Ennek a közösségnek talán a legmegbecsültebb tagja volt (1881-ben magas kitüntetést kapott a román államtól) az a férfiú, akit temetésén a nagy tekintélyű Emanuil Lahovary így méltatott: „...bejártam az egész művelt világot, de becsületesebb embert, mint Veress Sándor, soha nem láttam, soha nem ismertem.”¹

Veress Sándor 1828-ban született Sarkadon. Ő is, mint református lelkész édesapja, Debrecenben tanult, de jogi tanulmányait még nem fejezte be, mikor 1848-ban honvédek állt. Bem erdélyi seregében harcolt, és ott volt a szabadságharc egyik utolsó csatájában 1849. augusztus 22-én, Mehádián. A csata után Orsovára vonultak a honvédek, majd Turnu-Severin, Calafat megállással átkeltek a Dunán, Vidinbe. A következő évtized eseményei - a Kossuth-emigráció története Keleten - éppen Veress Sándor tollából váltak ismertté.²

1859-ig Veress szabóinas volt Várnán, bútorkereskedő Konstantinápolyban, markotányosa krími háborúban. Kossuthot követve Londonba is eljutott, ahol a műegytemen mérnöki diplomát szerzett. Miután az emigráció helyzetét a váratlanul

megkötött francia-olasz-osztrák háborút lezáró villafrancai béke nagyon megnehezítette, Veress Sándor elhatározta, hogy Bukarestben fog letelepedni. Jó helyet választott, mert a Londonban tanult háromszögelési módszer meggyorsította és pontosabbá tette a földmérői munkát, a tagosításokat végző román földbirtokosoknak pedig nagy szükségük volt erre. Veress dolgozott Obrenovics Mihály szerb fejedelem heresti birtokán, majd a Stirbey és a Lahovary család udvari mérnökeként. Ő tagosította I. Károly szinajai birtokát, és ő térképezte fel Stirbey herceg bufteai földjeit.³

Ezeknél is nagyobb munka volt a Pitești-Vîrciorova vasút építése 1872-75 között, amelynek jó néhány pályaszakaszát ő jelölte ki. Ez a vonal, amely Orsovánál csatlakozott az Orsova-Temesvár-Budapest-Bécs fővonalhoz, kapcsolta be Romániát az európai vasúthálózatba.

Veress a 60-as, 70-es években számtalan politikai, történeti és természettudományi tárgyú cikket publikált magyarországi lapokban, részt vett a *Bukaresti Magyar Közlöny* szerkesztésében, és főgondnoka volt a romániai magyar református egyháznak. 1884-ben, 56 éves korában halt meg.

Veress Sándor életét, az emigrációról írt könyvét és hagyatékának jó részét ismerik a történészek. De talán legfontosabb műve, az eddig kéziratban maradt *Románia története*⁴ - melyben a történelem mellett írt az ország földrajzáról, növény- és állatvilágáról, gazdasági helyzetéről, irodalmáról és politikai életéről - szinte ismeretlen.⁵

Az utókor számára feltehetően az átalakulóban levő társadalom integrálóerejéről és annak etnikai összetételéről tett észrevételei a legérdekesebbek, miszerint a romániai, különösen a havasalföldi társadalmi-kulturális feltételek nagyon kedvezőek az idegenek - akár egész népcsoportok asszimilációjához. Megfigyeléseinek hitelét-leszámítva sokszor naiv nyelvészeti megállapításait - az a tapasztalat támasztja alá, amelyet húszéves munkája során a „terepen” szerzett.

A beolvadás spontán folyamata - amelyet Veress leplezetlenül irigyelt - a modernizáció természetes velejárójaként jelentkezett. Románia az európai mintát követve igyekezett nyelvileg egységes államot teremteni, és semmilyen gátat nem emelt az integrálódni-asszimilálódni hajlandók elé. Sőt a folyamatot, ahol lehetett, kényszerrel is gyorsítani igyekezett, például a moldvai magyarok esetében, akiknek sérelmei - az anyanyelvű iskolák és az egyházi liturgia ellehetetlenítése - hasonlóak voltak a korszak nemzetiségeinek általános sérelmeihez. Jellemző, hogy Veress sérelmezte a nemzeti önmegvalósítás erőszakos formáját Romániában, de sikerei miatt azért honfitársainak - mintaként - figyelmébe ajánlotta. Ami viszont Romániában tipikusan kelet-európai jelenség volt - a zsidók jogfosztottsága, az integrációtól való mesterséges távol tartása-, azt a liberális emigráns Veress középkori állapotnak minősítette és elutasította.

A múlt századi nemzetiségi politika taktikai okokból fakadó jogkorlátozó vagy elnyomó jellegét a történeti szakirodalom pontosan tudja interpretálni. Nehezebb feladat a spontán nyelvváltás és az addig szilárd etnikai közösségek fellazulási folyamatának tettenérése, és Veress Sándornak általában is éles szemű megfigyelései mellett - ehhez volt remek érzéke. Tapasztalatai egybecsengenek George Călinescu (1889-1965) író, irodalomtörténész, a román társadalomtörténet kiváló ismerőjének véleményével: „Trákia és Dácia [azaz a Balkán és Románia] között olyan nagyfokú etnikai közösség volt mindig is, és a román nép olyan nagy felszívó erővel rendelkezik, hogy a nemzetiség itt egyszerűen választás kérdése. Az a balkáni ember, aki egyszer bekerül a romanizmus vonzáskörébe, s a román államélet részesévé válik, szinte rögtön elveszíti nemzetiségét.”⁶

Végül Veress Sándor szövege elé még három kiegészítés kívánkozik:

1. A népszépi adatok, amelyeket Veress közöl, az 1859-es népszámlálás eredményei. Jellemző, hogy ezeket, akár csak az ezt követő, 1899-es összeírás adatait, félig-meddig titkosan kezelték. Csak nemzetközi nyomásra jelent meg az első részletes adatközlés,⁷ mely alátámasztja Veress becsléseit.

Az 1859. évi népszámlálás valójában három kategóriába osztotta a népességet: a) honosak [pămănteni]; b) idegen honosak, azaz Romániában élő idegen alattvalók; c) hontalanok, akiken a Romániában élő több százezernyi zsidóságot kell érteni. (Számukra, a nagyhatalmak felszólítása ellenére, csak az 1923-as alkotmány adta meg a román állampolgárságot.) A nemzetiségek létszámának becsléséhez részben a vallási adatok nyújtottak segítséget, de a szerbek, bolgárok, görögök esetében természetesen nem. Valószínű egyébként, hogy akiket Veress görögnek tartott, azok egy része macedo-román volt.

2. A Veress által pestisesnek emlegetett C. A. Rosetti és I. C. Brătianu a liberális - veres - párt vezetői voltak. A magyar emigránsok nem a havasalföldi radikális liberálisokkal szimpatizáltak, számukra a moldvaiak, például Cuza és Kogălniceanu politikai attitűdje sokkal rokonszenvesebb volt. Ennek okát elsősorban a magyar és moldvai társadalomfejlődés több közös vonásában kell keresnünk, mely sok vonatkozásban eltért a havasalföldi világ balkáni-levanti jellemzőitől.

3. Koós Ferenc református lelkész 1855-től 14 éven át volt a bukaresti magyar kolónia egyik vezetője, templomépítője és a magyar közművelődés szervezője. Czelder Márton lelkész 1861-es fellépése törést idézett elő a romániai magyar református egyház életében, és az általa szervezett „független egyház” körüli botrány károsan hatott az ottani magyarokra.⁸

JEGYZETEK

1 Beke György: *Veress Sándor tolla és körzője*. Bukarest 1976. 149.

2 Veress Sándor: *A magyar emigratio a keleten*. Budapest 1878.

3 A szabadságharc két híres emigránsának emlékét ünnepelte Bukarest magyarsága. *Keleti Újság* XI. 1928.

4 Veress Sándor: *Románia története*. MTA Ms 10/491/7. A kézirat teljes szövegét Borsi-Kálmán Béla szerkesztésében az ELTE Román Filológiai Tanszéke fogja kiadni.

5 Köszönettel tartozom Borsi-Kálmán Bélának, aki felhívta a figyelmemet a kéziratra.

6 Călinescu, George: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București 1941. Idézi: Borsi-Kálmán Béla: *A román társadalom az 1850-es, 60-as években - ahogyan a magyar (Kossuth-)emigránsok látták* című esszéjében. *Illúziókergetés vagy ismétléskényszer?* Bukarest-Budapest, Kriterion-Balassi 1995. 75.

7 *Recensămăntul general al populațiunei României*. București 1905.

8 *Encyclopaedia Transylvanica: Magyar élet a régi Bukarestben. Levelestár a XIX. század második feléből*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi: Kovách Géza. Budapest 1966. 17-18.